

Andrejs Stupins, *Mg. iur.*
Satversmes tiesa,
BA "Turība" Juridiskā fakultāte, Latvija

NEPIECIEŠAMĪBA PĒC LEGISPRUDENCĒ BALSTĪTAS TIESĪBU NORMU JAUNRADES PROCESA TRANSFORMĀCIJAS DEMOKRĀTISKĀ TIESISKĀ VALSTĪ

THE NEED TO TRANSFORM LAW-MAKING PROCEDURE ON THE BASIS OF LEGISPRUDENCE IN A DEMOCRATIC STATE GOVERNED BY THE RULE OF LAW

Summary

This article addresses the topical problem of shortcomings and lack of efficiency of law-making; specifically, legal instability created by chaotic, short-sighted and instinctive adoption of legislation.

"Legisprudence" – a legislative theory known in the Western legal tradition, yet hitherto understudied in Latvia – offers specific methodological approaches in addressing the said problem.

The author argues for the necessity of formulating legisprudence-based universal and predictable criteria. Following these criteria would improve legislative outcomes, establish the quantity and quality equilibrium for legal norms, as well as more accurately predict consequences of the specified legal norms.

Atslēgvārdi: normatīvo aktu jaunrade, "normu plūdi", leģisprudence, labas likumdošanas princips, abstrakta rakstura tiesību normu koncepcija

Keywords: law-making, "flood of norms", legisprudence, principles of good legislation, concept of abstract legal norms

Ievads

Jau vairākus gadus Latvijas tiesību telpā periodiski tiek aktualizēts jautājums par likumu un citu normatīvo aktu pieņemšanas procesa trūkumiem, tā neefektivitāti un tiesisko nestabilitāti, ko rada haotiska, netālredzīga un instinktīva normatīvo aktu jaunrade. Uz to ir norādījusi gan Satversmes tiesa, atzīstot vairākus normatīvos aktus par antikonstitucionāliem, jo Saeimā netika nodrošināts atbilstošs likumdošanas process

un pienācīgs iecerētā tiesiskā regulējuma izvērtējums¹, gan arī pats likumdevējs², izpildvara³ un nesenie Valsts prezidenti, citstarp uzsverot normatīvo aktu grozījumu pārlieku lielo skaitu un apjomu⁴.

Tas nozīmē, ka bez pieņemto normatīvo aktu kvalitātes un satversmības problemātikas tiesību zinātnieki un politiķi akcentē arī tā dēvēto “normu plūdu” fenomenu, kas rodas, cenšoties izstrādāt maksimāli precīzas un konkrētas tiesību normas un detalizēti noregulēt visus dzīves jautājumus. Vairākkārt ir izskanējuši arī viedokļi par nepieciešamību izstrādāt priekšlikumus, lai nodrošinātu pārskatāmāku, kvalitatīvāku un ikvienam uztveramāku normatīvo regulējumu, mazināt tiesiskā regulējuma pārmērīgu jaunradi skaitā un apjomā, kā arī radīt priekšnoteikumus pārāk detalizēta un sikumaina tiesiskā regulējuma novēršanai. Ievērojot minēto, raksta mērķis ir ieskicēt iespējamus tiesību zinātnes izaicinājumus normatīvo aktu jaunrades procesa metodoloģijas pilnveidošanā.

“Normu plūdi”

Pasaules ekonomikā strauji attīstoties, 20. gadsimtā būtiski pieauga valsts loma visās sabiedrības dzīves jomās. Šajā procesā likumdevējs nemitīgi radīja un turpina radīt jaunas vai grozīt jau esošas tiesību normas. Tāpat, ievērojot varas dalīšanas principu, likumdevējs var pilnvarot arī citas institūcijas izdot ārējos normatīvos aktus. Šāda pieeja tiek plaši īstenota, un tādējādi ir notikusi izpildvaras funkciju ievērojama paplašināšanās. Latvijā Ministru kabinets vai cita izpildvaras institūcija Latvijas Republikas Satversmei (turpmāk – Satversme) atbilstošā procedūrā var detalizēt likumā ietvertu politisko gribu vai noteikt likuma īstenošanas kārtību. Arī Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā veicināja aktīvu normatīvo aktu jaunradi, nodrošinot Eiropas Savienības tiesību ieviešanu nacionālajā tiesību sistēmā.

Situācija, kad pastāvīgi tiek izstrādāti jauni un grozīti esošie normatīvie akti, augstāka juridiska spēka tiesību akti dublēti zemāka juridiska spēka aktos, radot nestabilitāti un mazinot cilvēku iespējas tiesību normas pārzināt un uz tām paļauties, juridiskajā zinātnē tiek saukta par “normu plūdiem”.⁵ Tas, protams, negatīvi ietekmē tiesisko stabilitāti, un pieņemto normatīvo aktu kvantitāte ne vienmēr kompensē kvalitāti. Vācu tiesībzinātnieks Norberts Horns (*Norbert Horn*) šajā sakarā uzsver,

¹ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedumu lietā Nr. 2017-17-01. Latvijas Vēstnesis, 2018. gada 13. aprīlis, Nr. 74, un 2019. gada 6. marta spriedumu lietā Nr. 2018-11-01. Latvijas Vēstnesis, 2019. gada 8. marts, Nr. 48.

² Sk. [b. a.]. Saeimā izveidota jauna struktūrvienība. Jurista Vārds, 2017. 17. janvāris, 3 (957).

³ Sk. informatīvo ziņojumu “Priekšlikumi ārējo normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai”. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306253> (aplūkots 2019. gada 8. janvāri).

⁴ Sk. Valsts prezidenta 2012. gada 12. decembra rīkojumu Nr. 7 “Par priekšlikumu izstrādi likumu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai”. Latvijas Vēstnesis, 2012. 13. decembris, Nr. 196 (4799); Valsts prezidenta 2017. gada 18. augusta vēstuli Saeimas Juridiskajai komisijai. Pieejams: <https://www.president.lv/storage/items/PDF/2017/Saeimai%20par%20Rulli18082017.pdf> [aplūkots 2019. gada 8. janvāri].

⁵ Sk. Medina L. Viedoklis konferencē “Valststiesību diena”: Dubava I. Jauna tradīcija – Valststiesību diena. Jurista Vārds, 2012. 13. novembris, 46 (745).

ka mūsu laikmets ir nonācis izpratnes krīzē, tādēļ juristiem arvien vairāk tiek izvirzīti jauni uzdevumi un viņi nonāk jaunu normu kalnu priekšā.⁶ Satversmes tiesas tiesnese Sanita Osipova ir norādījusi: “No vienas puses, valsts īstenotā hiperregulācija, kuras rezultātā veidojas normu plūdi, sabiedrību biedē, bet, no otras puses, cilvēki to uzskata par brīnumlīdzekli, kas var tikt likts lietā, lai viņu dzīve bez jebkādas pašu piepūles mainītos uz labu. Sabiedrība, no vienas puses, uzskata, ka pie visa, kas tai nepatīk, ir vainīga valsts un juristi, bet no otras puses – tiklīdz kaut kas nedarbojas pienācīgi, pagērē “jaunu, sakārtotu likumdošanu””⁷

Normatīvo aktu izstrādes procesa trūkumi tiesiskās drošības ziņā un “normu plūdi” nav tikai Saeimas kā likumdevēja darbības rezultāts. Tiesību normu jaunrades kvalitāti un apjomu būtiski ietekmē Ministru kabineta un autonomo valsts pārvaldes iestāžu izstrādātais likumu ieviešanai nepieciešamais regulējums, kā arī pašvaldību saistošie noteikumi. Tāpēc līdzās Saeimā izskatāmo likumprojektu satura un jau pieņemto likumu efektivitātes problemātikai pastāv arī kontroles pār izpildvaru un pašvaldībām praktiskās nepilnības.

Minēto jautājumu attiecībā arī uz citiem subjektiem, kuru izdotie akti varētu atbilst normatīvā akta definīcijai, akcentē Satversmes tiesā ierosinātā lieta Nr. 2019-02-03 “Par Ministru kabineta 2017. gada 12. decembra noteikumu Nr. 724 “Noteikumi par Latvijas Zinātnes padomes ekspertu kvalifikācijas kritērijiem, ekspertu komisiju izveidošanu un to darbības organizēšanu” 3. punkta un Latvijas Zinātnes padomes 2018. gada 15. janvāra lēmuma Nr. 19-1-1 “Latvijas Zinātnes padomes eksperta tiesību piešķiršanas kārtība” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 64. pantam”, kurā izvērtēs, vai Ministru kabinets, kam likumdevējs piešķīris pilnvarojumu regulēt ekspertu kvalifikācijas kritērijus un pārējos ar ekspertu komisiju izveidošanu un darbību saistītos jautājumus, ir tiesīgs deleģēt ārējo normatīvo aktu izdošanas tiesības Latvijas Zinātnes padomei.⁸ Šajā gadījumā demokrātiskās leģitīmācijas ķēdes posmu ir daudz, tāpēc būtiska ir likumdevēja kontroles palielināšana pār tā pilnvarojuma ievērošanu un izpildi.

Tiesību normu abstraktuma gradācija

Pievēršoties “normu plūdu” problēmas pamatam, proti, vēlmei “neregulēt visu”, nonākam pie tiesību normas jēdziena. Tiesību teorijā par tiesību normu uzskata abstraktu, vispārīgu rakstura saistošu sabiedrības uzvedības priekšrakstu, kas vērsts uz noteiktu seku nodibināšanu. Mēdz teikt, ka kazuistiska (tāda, kas der vienīgi konkrētā

⁶ Sk. Broks J. Tiesības filosofija. Doktrīnas, koncepcijas, diskursi. Otrais pilnveidotais un papildinātais izdevums. Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2008, 37. lpp.

⁷ Sk. Osipova S. Uzruna rakstu krājuma “Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība: Valsts pārvalde. Business. Jurisprudence” atvēršanā. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-uzruna-rakstu-krājuma-visparejie-tiesibu-principi-tiesiska-drosiba-un-tiesiska-palaviba-valsts-parvalde-business-jurisprudenc/> [aplūkots 2019. gada 9. janvārī].

⁸ Sk. Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2019. gada 25. februāra lēmumu par lietas ierosināšanu pēc pieņemta Nr. 12/2019.

gadījumā) tiesību norma ir tieši tik neprecīza, cik tā ir precīza. Tādēļ detalizēti uzrakstīta tiesību norma ne vienmēr ir skaidra.⁹ Turpretim tieši normas abstraktums (vispārīgums, nekonkrētums) ir tās neatņemama pamatīpašība. No tiesību normas dabas izriet, ka tās tiesiskajā sastāvā nav iespējams aprakstīt absolūti visus iespējamus dzīves gadījumus.¹⁰ Arī normatīvo aktu jaunrades speciālisti Latvijā vispārīgi uzsver, ka četras svarīgākās likumu izstrādāšanas un noformēšanas prasības ir: likuma precizitāte, skaidrība, vienkāršība un īsums.¹¹ Tāpēc abstraktums ir uzskatāms par tiesību normas raksturlielumu, kura gradācijas pakāpes tomēr var būt ļoti atšķirīgas atkarībā no likumdevēja gribas.

Kā izriet no iepriekš minētā, tiesību normas tiesiskā sastāva pazīmes pēc sava satura ir ar dažādu noteiktības pakāpi. Dažas pazīmes ir nepārprotamas, piemēram, jebkura persona, vieta, īpašums¹², turpretim tādi jēdzieni, kas formulēti augstā abstrakcijas līmenī, tiek saukti par atklātajiem vai nenoteiktajiem juridiskajiem jēdzieniem. Tie novērš konkrētu tipveida situāciju definēšanas un to vienāda noregulējuma negatīvās sekas – taisnīguma aptuvenību un normatīvā akta novecošanos.¹³ Tādi jēdzieni ir, piemēram, sabiedrības intereses, svarīgs iemesls, sabiedriska labums, piemērotība u. tml.¹⁴

Normatīvajos aktos aprakstītās situācijas tiek tipizētas, apvienojot individuālus attiecīgajā mirklī pastāvošus dzīves apstākļus noteiktā tipā, taču divas situācijas nekad nav pilnīgi vienādas. Tādējādi normatīvajos aktos vienmēr tiek apvienoti atšķirīgi individuālie stāvokļi, kurus likumdevējs ir novērtējis kā pietiekami līdzīgus, lai tiem noteiktu vienādas tiesiskās sekas.¹⁵ Tas tiek darīts, jo vienkārša tiesību normas piemērošana, proti, subsumcija tās elementārākajā izpratnē, ir iespējama tikai tad, kad normas tiesiskajā sastāvā ietvertie jēdzieni ir nepārprotami definēti un tie ideāli (pilnībā) atbilst kādam reālam dzīves gadījumam (faktiskajiem apstākļiem), izsmeloši uzrādot tā raksturīgās pazīmes. Tādā gadījumā tiesību piemērotājs ir brīvs no nepieciešamības izdarīt jebkādu vērtējumu.¹⁶ Ņemot vērā, ka katra dzīves situācija ir unikāla, normas tiesiskajā sastāvā visas tās pazīmes iekļaut nav iespējams un nav nepieciešams. Šādas konkrētas pazīmes ir, piemēram, datums, norises vieta, iesaistītās personas u. tml. Šie lielumi var

⁹ Sk. Smiltēna A. Latvijas tiesību sistēma un likumdevēja kritiskās kļūdas. Jurista Vārds, 2013. 12. februāris, 6 (757); sk. plašāk: Fuller L. The Morality of Law. Revised edition. Yale University Press, 1969, p. 39.

¹⁰ Sk. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004, 45. lpp.; Meļķis E. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rakstu krājums prof. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 14.–15. lpp.; sal. ar Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Sechste, neu bearbeitete Auflage. Berlin Heidelberg New York: Springer-Verlag, 1991, S. 214–216.

¹¹ Sk. [b. a.]. Metodiskie norādījumi likumu izstrādāšanā un noformēšanā. Otrais izdevums. Rīga: Saeimas Juridiskais birojs, 1997, 9. lpp.

¹² Maurer H. Allgemeines Verwaltungsrecht. 18. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2011, S. 151.

¹³ Sk. Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). Likums un Tiesības, 2003, 5. sēj., Nr. 6(46), 20. iedaļa, plašāk par "aptuvenā taisnīguma" un normatīvo aktu novecošanas problēmām Sk. 11.–17. iedaļā.

¹⁴ Sk. Maurer H., S. 152.

¹⁵ Sk. Levits E., 11. un 13. iedaļa.

¹⁶ Sk. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Sechste, neu bearbeitete Auflage. Berlin Heidelberg New York: Springer-Verlag, 1991, S. 214–216.

tikt sīki raksturoti – līdz pat šķietami absurdiem blakusapstākļiem kā gaisa mitrums, spiediens vai tobrīd amatā esošs parlamenta priekšsēdētājs un viņa politiskā piederība (ja vien tiesību norma patiešām neregulē dzīves jomu, kas ar šādiem apstākļiem var būt saistīta). Taču jebkura šāda situācijas raksturlieluma neiekļaušana tiesību normā rada atkāpi no dabā patiesībā pastāvošajiem faktiskajiem apstākļiem.

Satversmes tiesa ir atzinusi: tā kā likumi pēc savas juridiskās dabas ir abstrakti uzvedības priekšraksti, to formulējums nevar būt absolūti precīzs.¹⁷ Viena no tiesiskā regulējuma izstrādes tehnikām ir vispārīgu apzīmējumu izmantošana izsmeltošā uzskaitījuma vietā.¹⁸ Ja tiesību normas tiesiskais sastāvs ir formulēts, izmantojot vispārīgus apzīmējumus, ir iespējamas arī tādas faktiskās situācijas, kad nav acīmredzami skaidrs, vai tās ietilpst vai neietilpst šīs tiesību normas tvērumā. Tomēr šaubas par tiesību normas tvērumu attiecībā uz šādām faktiskajām situācijām pašas par sevi nav iemesls tiesību normas atzīšanai par neskaidru vai neparedzamu, ja tā ir pietiekami skaidra vairākumā gadījumu.¹⁹

No Satversmē ietvertajām tiesību normu kvalitātes prasībām neizriet tas, ka ikvienai tiesību normai vajadzētu būt formulētai kā absolūti precīzai instrukcijai. Tiesību normas precizitāte var būt atkarīga no jomas, kuru šī norma regulē. Piemēram, attiecībā uz tehnoloģiju jomu regulējuma ilgtspējas nodrošināšanu likumdevējs, izstrādājot tiesību normas, var izmantot arī tehnoloģiskās neitralitātes principu. Tiesību normas, kas izstrādātas un pieņemtas atbilstoši tehnoloģiskās neitralitātes principam, satur vispārīgus jēdzienus, kas raksturo attiecīgās regulējamās tehnoloģijas atkarībā no to pielietojuma mērķa, ietekmes, funkcijām un citiem vispārīgiem raksturlielumiem.²⁰

Lai cik precīzi un skaidri būtu formulētas tiesību normas, to saturs vienmēr būs noskaidrojams interpretācijas ceļā.²¹ Šādos apstākļos ļoti būtiska nozīme ir tiesību piemērotāja, visbiežāk tiesneša, lomai. Tiesību normu piemērošanas rezultātā vienmēr ir nepieciešams sasniegt iespējami taisnīgāko un saprātīgāko rezultātu. Tiesību piemērotājs ir strikti saistīts ar likumu, jo tas, pat ja nepilnīgi, tomēr izsmeltoši ir noteicis attiecīgas lietas nosacījumus vai tiesiskās sekas. Tādējādi “pareizais” lēmums ir noteikts tiesību normā, un tiesību piemērotājam tas ir jāiedzīvina.²² Nenoteikto juridisko jēdzienu piemērošana rada problēmas, jo, lai arī jēdziens var būt īpaši abstrakts, tā saturs attiecīgajā tiesiskajā gadījumā vai nu izpildās, vai arī nē. Tomēr tiesību piemērotājam, neskatoties uz grūtībām, jānonāk līdz konkrētai atbildei.²³ Autoritatīvais amerikāņu

¹⁷ Sk. Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra sprieduma lietā Nr. 2018-10-0103 18.1. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2019. gada 26. februāris, Nr. 40.

¹⁸ Sk. arī, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta sprieduma lietā *Seychell v. Malta*, pieteikums Nr. 43328/14, 43. punktu.

¹⁹ Sk. arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 11. novembra sprieduma lietā *Cantoni v. France*, pieteikums Nr. 17862/91, 32. punktu.

²⁰ Sk. Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra sprieduma lietā Nr. 2018-10-0103 18.1. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2019. gada 26. februāris, Nr. 40.

²¹ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 12. februāra sprieduma lietā *Kafkaris v. Cyprus*, pieteikums Nr. 21906/04, 141. punktu.

²² Sk. Aperāne K., Bértraite I. Personas tiesiskā spēja vērsties administratīvajā tiesā. Grām.: Administratīvais process tiesā. J. Briede (zin. red). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 216. lpp.

²³ Sk. Maurer H., S. 152.

tiesību filozofs Ronalds Dvorkins (*Ronald Myles Dworkin*) šajā sakarā ir teicis: “Pat tad, ja neviena norma strīdu neatrisina, šā vai tā vienai no pusēm bija tiesības uzvarēt.”²⁴ Tas arīdzan saskan ar juridiskās obstrukcijas aizlieguma principa ievērošanas pienākumu.²⁵

NeNOTEIKTO juridisko jēdzienu konkretizēšana ir tiesību veidošana katrā individuālā gadījumā, kas veicama atbilstoši visas tiesību sistēmas prasībām (tiesību kopuma standartiem), tādējādi tām piesaistīta ir arī judikatūra.²⁶ Tiesību piemērotājam ir jākonkretizē plaši formulētu juridisko jēdzienu robežas, papildot šos jēdzienus ar konkrētu saturu. Līdz ar to tiesību piemērotāja rīcības brīvības robežām un profesionālajai kvalifikācijai ir visciešākā saistība ar tiesību normu abstraktuma gradāciju.

Lēģisprudence jeb “labas likumdošanas” teorija

Latvijas tiesiskajā telpā aizvien biežāk dzirdams vārdu savienojums “labas likumdošanas princips”. Arī vienā no pēdējiem Satversmes tiesas spriedumiem galvenā uzmanība pievērsta tieši šim principam. Ne katrs procedūras pārkāpums ir pietiekams pamats tam, lai atzītu, ka pieņemtajam aktam nav juridiska spēka. Tomēr ir situācijas, kad pārkāpumi tiesību normu pieņemšanas gaitā, it īpaši to kopsakarā, var tikt atzīti par tik būtiskiem, ka šīs normas nemaz netiek uzskatītas par pienācīgā kārtībā pieņemtām un līdz ar to neatbilst Satversmei. Demokrātiskā tiesiskā valstī likumdevējam ir arī pienākums laikus un pienācīgi informēt un pēc iespējas – tieši vai pastarpināti – likumdošanas procesā iesaistīt sabiedrību un konsultēties ar ieinteresētajām personām.²⁷

Labas likumdošanas principa sakarā Satversmes tiesa ir vērsusi Saeimas uzmanību arī uz to, ka citu institūciju veiktais izvērtējums neatbrīvo likumdevēju no pienākuma pašam izvērtēt attiecīgo jautājumu.²⁸ Ja tiesību normas pieņemšanas procesā ir norādīti argumenti par tās iespējamo neatbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām vai Satversmes tiesas judikatūrai attiecīgajā jautājumā, tad likumdevējam šie argumenti ir jāizvērtē.²⁹ Lai procedūras pārkāpuma dēļ kādu aktu atzītu par spēkā neesošu, jābūt pamatotām šaubām, ka tādā gadījumā, ja procedūra tiktu ievērota (piemēram, ja

²⁴ Sk. Kažoka I. Tiesību romantiķa – Ronalds Dvorkina – mantojums. Jurista Vārds, 2013. 5. marts, 9 (760). Citēts no: Dworkin R. *Law's Empire*. The Belknap Press of Harvard University Press, 1986, p. 6.

²⁵ Iestāde un tiesa nedrīkst atteikties izlemt jautājumu, pamatojoties uz to, ka šis jautājums nav noregulēts ar likumu vai citu ārējo normatīvo aktu. Tās nedrīkst atteikties piemērot tiesību normu, pamatojoties uz to, ka šī tiesību norma neparedz piemērošanas mehānismu, ka tas nav pilnīgs vai nav izdoti citi normatīvie akti, kas tuvāk regulētu attiecīgās tiesību normas piemērošanu.

²⁶ Sal. ar Schmidt M. Konkretisierung von Generalklauseln im europäischen Privatrecht. Schriften zum Europäischen und Internationalen Privat-, Bank- und Wirtschaftsrecht. Band 29. Berlin: De Gruyter Recht, 2009, S. 33.

²⁷ Sk. Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta sprieduma lietā Nr. 2018-11-01 18.1. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2019. gada 8. marts, Nr. 48; sal. ar Voermans W. J. Legislation and Regulation. In: Karpen U., Xanthaki H. (eds.). *Legislation in Europe: A Comprehensive Guide for Scholars and Practitioners*. Oxford: Hart, 2017, p. 24.

²⁸ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2009. gada 21. oktobra sprieduma lietā Nr. 2009-01-01 11.3. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2009. gada 27. oktobris, Nr. 170.

²⁹ Sk. Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2017-17-01 22.3. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2018. gada 13. aprīlis, Nr. 74.

likumdevējs būtu izvērtējis saistībā ar tiesību normās ietveramo pamattiesību ierobežojumu izteiktos valsts institūciju, Saeimas Juridiskā biroja un citu personu iebildumus), likumdošanas procesa rezultātā būtu pieņemts atšķirīgs lēmums.³⁰

Raugoties no jēgbūtības viedokļa, gribētos ticēt, ka normatīvo aktu jaunrades procesa kvalitātes uzlabošanai un efektivizācijai vajadzētu tikt izmantotām kādām universālām un iedarbīgām metodēm. Dažās Rietumu tiesību loka valstīs jau kopš 20. gadsimta beigām ir aktuāla leģisprudence – zinātne par likumdošanas procesu jeb likumdošanas teorija (likumdošanas jurisprudence).³¹

Šajā zinātnē tiek izvirzīta hipotēze, ka ir iespējama likumdošanas procesa racionāla pētniecība no tiesību teorijas viedokļa. Leģisprudence pēta likumu kvalitātes un kvantitātes attiecību problemātiku un piedāvā risinājumus, kā veikt un uzlabot tiesību normu seku prognozēšanu. Tas būtībā nozīmē likumdošanas procesa normatīvizāciju un pakļaušanu zināmiem noteikumiem, lai nodrošinātu “labu” likumu pieņemšanu. Šajā doktrīnā balstīta pieeja prasa ievērot universālus un paredzamus kritērijus, lai spētu nodrošināt nepārtrauktību līdzekļu izvēlē un mērķu sasniegšanā.³²

Tādējādi juridiskā zinātne piedāvā noteiktus metodoloģiskus līdzekļus raksta ievadā uzrādīto problēmjautājumu risināšanai, tomēr tie Latvijas tiesībās ir maz pētīti. Ņemot vērā, ka nekvalitatīva normatīvo aktu jaunrade nesekmē uzticēšanos valsts varai un tiesību sistēmai, kā arī apdraud tiesisko drošību un ierobežo personu tiesības zināt savas tiesības, leģisprudencē balstītu metožu ieviešana normatīvo aktu jaunrades procesā ir nepieciešama demokrātiskas tiesiskas valsts principu nostiprināšanai.

Latvijas tiesību zinātnes izaicinājumi

Apzinoties “normu plūdu” izplatību un tiesību sistēmas pārtapšanu par neizbrienamam priekšrakstu biezokni, rodas jautājums, ko veiksmīgi ir noformulējis Vācijas profesors Hinerks Vismans (*Hinnerk Wissmann*): “Kādiem izaicinājumiem ir jāpārstāv likumdevējam, izstrādājot koncepciju, kas varētu pārvarēt sistēmas komplicētību?”³³ Latvijas valsts iekārtā pastāv relatīvs varas dalīšanas modelis, ko raksturo parlamenta virsvadība³⁴. Tādējādi ir tikai loģiski, ka uzdotais jautājums akcentē likumdevēja kā rakstīto tiesību normu (būtisks aspekts Latvijai kā izteiktai kontinentālās Eiropas tiesību loka valstij) radītāja nozīmi sākotnējās izšķiršanās izdarīšanā par labu kādām pozitīvām

³⁰ Sk. Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta sprieduma lietā Nr. 20181101 18.5. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2019. gada 8. marts, Nr. 48.

³¹ Sk., piemēram, specializētos juridiskās zinātnes žurnālus “Legisprudence” un “Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie”.

³² Sk. plašāk: Šulmane D. Tiesību normu efektivitātes problemātika un aktualitāte XX un XXI gadsimta tiesību socioloģijā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012; Selznick P. The Moral Commonwealth. Social Theory and the Promise of Community. Berkeley: University of California Press, 1992, p. 60.

³³ Sal. ar Wissmann H. Generalklauseln. Verwaltungsbefugnisse zwischen Gesetzmäßigkeit und offenen Normen. [b. v.]: Jus Publicum, 2008, S. 1.

³⁴ Sk. Pleps J., Pastars E. Vairāk varas tautai – vai diktatūra? Grām.: Pleps J., Pastars E. Saeimas atlaišana. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 29. lpp.

pārmaiņām. Šajā sakarā ir atzinīgi vērtējama Saeimas Analītiskā dienesta izveidošana,³⁵ jo tieši likumdevējs ir attiecīgās izvēlētas filozofijas avots, kam tikai vēlāk seko tiesību piemērotāja darbības.

Ievērojot minēto, pastāv nepieciešamība pēc objektīvās realitātes apzināšanas. Proti, cik pamatotas ir bažas par normatīvo aktu izstrādes zemo kvalitāti, necaurskatāmību, kā arī sabiedrības neuzticēšanos valsts varai un vai Latvijas tiesību sistēmā patiesi pastāv tiesiskā regulējuma detalizētības un apjoma problēma. Šajā ziņā, iespējams, talkā var nākt arī ik pa laikam aktualizētā jauna konstitucionālā orgāna (Valsts padomes) izveidošana, kas pildītu neatkarīgu likumdošanas kvalitātes kontroles funkciju.³⁶

Padziļinātas izpētes vērtā ir Saeimas un Ministru kabineta, kā arī autonomo valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību mijiedarbība normatīvo aktu jaunradē, atšķirības to pieņemto tiesību normu abstrakcijas pakāpē. Šo mijiedarbību lielā mērā raksturo *ultra vires* doktrīna, kas atspoguļo vienu no valststiesību pamatprincipiem, proti – lai personu tiesības būtu maksimāli aizsargātas pret iespējamību, ka izpildvaras institūcijas savas pilnvaras izmanto ļaunprātīgi, šīs institūcijas drīkst darboties tikai un vienīgi tām likumdevēja piešķirto kompetenču un pilnvaru robežās.³⁷ Tādas tiesību normas, kas pieņemtas (izdotas), pārsniedzot kompetenci vai neievērojot likumdevēja piešķirtā pilnvarojuma robežas, atzīstamas par neatbilstošām Satversmei.³⁸ Par *ultra vires* izdotām tiesību normām prezumējams, ka tās ir spēkā neesošas no pieņemšanas brīža.³⁹

Tiesību zinātnes mērķis ir formulēt leģisprudencē balstītus kritērijus un metodoloģiju normatīvo aktu jaunrades procesa pilnveidošanai. Tas panākams, apzinot tiesību normu jaunrades procesa nepilnību ietekmi uz tiesisko stabilitāti un tiesību realizācijas efektivitāti, analizējot “normu plūdu” problemātiku un iemeslus dažāda juridiska spēka normatīvo aktu kopumā. Tādā veidā būtu nosakāma leģisprudences zinātnē pamatota jauna metodoloģiska risinājuma pieļaujamība un nepieciešamība no taisnīguma, tiesiskās drošības un paļāvības, kā arī lietderības skatupunkta.

Šā mērķa sasniegšanai ir nepieciešams izpildīt šādus uzdevumus:

1. Analizēt un raksturot pastāvošās problēmas un negatīvās tendences normatīvo aktu jaunradē.
2. Pētīt leģisprudences jēdzienu un tā saturu, noskaidrot Rietumu tiesību loka valstu juridiskajā zinātnē piedāvātos iespējamus pastāvošās situācijas risinājumus, kas balstīti leģisprudences jeb “labas likumdošanas” doktrīnā.

³⁵ Sk. [b. a.]. Saeimā izveidota jauna struktūrvienība. Jurista Vārds, 2017. 17. janvāris, 3(957).

³⁶ Sal. ar Dzirkalis A. Domas par tiesību pētišanas instituta nodibināšanu. 1939. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939. 1. septembris, Nr. 5, 1261.–1265. lpp.; Ziemele I. Likumdošanas procesa pilnveidošana: jauna konstitucionāla orgāna piedāvājums. Jurista Vārds, 2017. 7. marts, Nr. 10 (964), 10.–13. lpp.

³⁷ Sk. Statkus S., Stupins A. *Ultra vires* pieņemtas tiesību normas spēks laikā Satversmes tiesas praksē. Jurista Vārds, 2016. 6. decembris, Nr. 49 (952), 55.–59. lpp. un plašāk, piemēram, Wade H. W. R. & Forsyth C. F. *Administrative Law*. 10th ed. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 4.

³⁸ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-03-0306 10. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2005. gada 25. novembris, Nr. 189, un 2013. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2012-22-0103 18. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2013. gada 28. jūnijs, Nr. 123.

³⁹ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2016. gada 2. marta spriedumu lietā Nr. 2015-11-03. Latvijas Vēstnesis, 2016. gada 4. marts, Nr. 45, un 2018. gada 21. februāra spriedumu lietā Nr. 20171103. Latvijas Vēstnesis, 2018. gada 23. februāris, Nr. 39.

3. Apsvērt leģisprudences atziņu iespējamo iekļaušanos Latvijas tiesiskajā sistēmā, pētot Latvijas tiesību doktrīnu, Satversmes tiesas un Senāta judikatūru, likumdevēja rīcības modeļus u. tml. Tāpat arī ir būtiski noskaidrot citu valstu pieredzi leģisprudences atziņu iestrādāšanā normatīvo aktu jaunradē. Nozīmīgi ir aplūkot tiesību normas caur to raksturlieluma – abstraktuma – gradācijas prizmu, identificējot vispārīgas tendences Latvijas tiesiskajā regulējumā un noskaidrojot to atšķirības atkarībā no tā, kura institūcija attiecīgos normatīvos aktus ir izdevusi.
4. Formulēt leģisprudencei atbilstošu metodoloģiju normatīvo aktu jaunradē, apzināt iespējamus risinājumus esošo problēmu novēršanai, nosakot likumdevēja rīcībā esošos instrumentus, tostarp nenoteikta rakstura jēdzienu plašāku iekļaušanu normatīvajos aktos. Tāpat nepieciešams gan noskaidrot nenoteikto juridisko jēdzienu piemērošanas (konkretizācijas) procesa īpatnības, laikielīgumu un iegūstamo rezultātu taisnīguma pakāpi iepretim lietderības aspektam, gan arī metodoloģiski aplūkot nenoteikto juridisko jēdzienu izpratni, salīdzinot ar detalizēta regulējuma koncepciju gan tiesību normu jaunrades, gan arī piemērošanas procesā. Šajā ziņā risinājums meklējams, attīstot *ultra vires* doktrīnu, tostarp attiecībā uz likumdevēja kontroli pār tā pilnvarojuma ievērošanu un izpildi.

Būtībā tā ir ieteikumu izstrāde likumdošanas procesa efektīvizācijai, lai nodrošinātu pārskatāmāku, kvalitatīvāku un ikvienam uztveramāku normatīvo regulējumu, tā pārmērīgas jaunrades samazināšanu skaitā un apjomā, kā arī priekšnoteikumu radišana pārāk detalizēta un sīkumaina tiesiskā regulējuma novēršanai. Vienlaikus tas var būt izdarāms tikai kopsakarā ar priekšlikumu izvirzīšanu tiesību piemērotāju lomas palielināšanai, to sagatavošanas kvalitātes un kvalifikācijas celšanai. Minētos jautājumus nevar arī aplūkot atrauti no varas dališanas principa un tajā ietilpstošā pienākuma ievērot tiesneša statusu, proti, izturēties pret tiesu varu tā, lai būtu nodrošināts triju valsts varas atzaru savstarpējais līdzsvars.⁴⁰

Šādu ieteikumu likumdošanas procesa efektīvizācijai sagatavošanā ir jāņem vērā vēsturiskais konteksts – leģisprudences, tiesību normu abstrakcijas pakāpes, nenoteikto juridisko jēdzienu un tiesību piemērošanas “radošuma elementa” izpratnes attīstība Latvijā starpkaru posmā un pēc neatkarības atjaunošanas, apskatot arī Rietumu tiesību loka valstu vēsturisko pieredzi. Tas nepieciešams, lai iezīmētu attiecīgo teoriju un viedokļu veidošanos un attīstību laika gaitā, iespējams, atgriežoties pie jau sen pārbaudītām vērtībām.

Tāpat ir jānoskaidro Latvijas un tai radniecīgo ārvalstu tiesību sistēmu redzējuma kopīgās un atšķirīgās iezīmes pētāmajā jautājumā, kā arī jāanalizē tiesību avoti ar mērķi izprast un savietot dažādus leģisprudencē balstītus tiesiskos instrumentus un juridisko jēdzienu konkretizācijas metodes. Tādā veidā tiktu veikta tiesību normu jaunrades procesa transformācija, tostarp apsverot abstraktāku tiesību normu koncepcijas ieviešanas lietderību.

⁴⁰ Sk. arī Satversmes tiesas 2017. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-31-01 21.1. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2017. gada 27. oktobris, Nr. 214.

Saprotams, ka šāds process nav iedomājams bez likumdošanas efektivizācijas metožu un arī tiesību normu abstraktuma pakāpes palielināšanas analīzes caur sabiedrības vajadzību prizmu. No vispārīgiem likumdošanas procesa principiem un nenoteikto juridisko jēdzienu satura aspektiem ir izsecināma attiecīgo ideju pieļaujamība tiesību sistēmā, tostarp sakarā ar tiesisko drošību. Papildus tam ir jāspēj paredzēt tiesību sistēmas tālāko attīstību un ar šādas transformācijas esību saistītos iespējamus ieguvumus un riskus.

Ir jāapzina reāli pieejamie instrumenti tiesiskās stabilitātes garantijām gan attiecībā uz lēģisprudences atziņām, gan tiesību piemērošanas jomu. Likumdevēja prakses izvērtējuma ietvaros izdarītie secinājumi iezīmēs noteiktas rekomendācijas likumdevēja darba uzlabošanai. Faktiski tā ir lēģisprudences atziņu integrācija Latvijas tiesiskajā sistēmā, sava veida tiesību normu jaunrades procesa kontroles instruments, kas ļaus pilnveidot normatīvo aktu pieņemšanas mehānismu mūsu valstī atbilstoši modernas Rietumu demokrātiskas tiesiskas valsts principu prasībām. Tās vienlaikus būs gan vadlīnijas un metodoloģija tiesību normu jaunrades procesā, gan arī tiesību piemērotājam pieejama instrukcija, ar kuras palīdzību tas varēs pārbaudīt piemērojamās tiesību normas sekas un to, vai šī norma ir pietiekami kvalitatīva.

Kopsavilkums

Pastāv prioritāra nepieciešamība izstrādāt tieši Latvijas apstākļiem piemērotu normatīvo aktu jaunrades metodoloģiju un novērst tās problēmas, kurām par iemeslu ir tiesību normu pieņemšanas procesa trūkumi, tā neefektivitāte un tiesiskā nestabilitāte, ko rada haotiska un netālredzīga normatīvo aktu jaunrade.

Latvijas tiesību zinātnē kā atsevišķa tiesību apakšnozare līdz šim nav izšķirta lēģisprudence jeb likumdošanas teorija, kas piedāvā konkrētus metodoloģiskus līdzekļus uzrādīto problēmjaūtājumu risināšanai. Likumdošanas process nav pētīts sistemātiski, savukārt priekšlikumi tā ietvaros piedāvāti instinktīvi, reaģējot uz problēmsituācijām atrauti un īstermiņā.

Latvijā maz analizēti "normu plūdu" institūta problēmjaūtājumi un nav izstrādātas metodes to mazināšanai. Iespējamais pastāvošās situācijas risinājums ir arī visu valsts varas atzaru un tiesību zinātnes izšķiršanās par labu lakoniskākam un abstraktākam regulējumam, plašāk iekļaujot tiesību normās nenoteiktos juridiskos jēdzienus un izlīdzinot normu kopuma abstraktuma gradāciju. Tāpat būtiska ir likumdevēja kontroles palielināšana pār tā pilnvarojuma ievērošanu un izpildi.

Abstraktāku tiesību normu koncepcijas ieviešana ļautu tiesību piemērotājam pilnvērtīgāk izmantot juridiskās metodes, piepildot ar saturu tiesiskos sastāvus ar augstāku nenoteiktības pakāpi. Kompetentu tiesību piemērotāju esība ir viens no galvenajiem priekšnoteikumiem pārskatāma normatīvā regulējuma īstenošanai dzīvē.

Tiesību zinātnei ir jābūt orientētai uz vienotu, sistēmisku un metodoloģiski pilnīgu pieeju likumdošanas procesa izpratnei ar mērķi beidzot atteikties no diskusijām tikai tajos brīžos, kad "jādžēš ugunsgrēks" vai tiesību normatīvisma garā jāatrisina kārtējais jaūtājums, "kurā tiesību normā tas ir rakstīts?".

Normatīvo aktu kopumam gan tā izstrādes, gan piemērošanas ziņā ir jābalstās uz zinātniskiem pamatiem. Tāpēc Latvijā ir nepieciešams padziļināts pētījums, kurā tiesību normu jaunrades process tiktu racionāli analizēts no tiesību teorijas skatupunkta. Tam būtu jāietver universāli un paredzami kritēriji normatīvo aktu kvalitātes un kvantitātes līdzsvara noteikšanai un jāpalīdz veikt un uzlabot tiesību normu seku prognozēšanu.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Aperāne K., Bērtraite I. Personas tiesiskā spēja vērsties administratīvajā tiesā. Grām.: Administratīvais process tiesā. J. Briede (zin. red.). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 220.–232. lpp.
2. Broks J. Tiesības filosofija. Doktrīnas, koncepcijas, diskursi. Otrais pilnveidotais un papildinātais izdevums. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2008.
3. Dzirkalis A. Domas par tiesību pētišanas instituta nodibināšanu. 1939. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939. 1. septembris, Nr. 5.
4. Fuller L. The Morality of Law. Revised edition. Yale University Press, 1969.
5. Kažoka I. Tiesību romantiķa – Ronalda Dvorkina – mantojums. Jurista Vārds, 2013. 5. marts, 9 (760). Citēts no: Dworkin R. Law's Empire. The Belknap Press of Harvard University Press, 1986.
6. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Sechste, neu bearbeitete Auflage. Berlin Heidelberg New York: Springer-Verlag, 1991.
7. Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). Likums un Tiesības, 2003, 5. sēj., Nr. 6(46).
8. Maurer H. Allgemeines Verwaltungsrecht. 18. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2011.
9. Medina L. Viedoklis konferencē "Valststiesību diena": Dubava I. Jauna tradīcija – Valststiesību diena. Jurista Vārds, 2012. 13. novembris, 46(745).
10. Meļkīsis E. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rakstu krājums prof. E. Meļkīša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999.
11. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004.
12. Osipova S. Uzruna rakstu krājuma "Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā palābība: Valsts pārvalde. Business. Jurisprudence" atvēršanā. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-uzruna-rakstu-krajuma-visparejie-tiesibu-principi-tiesiska-drosiba-un-tiesiska-palaviba-valsts-parvalde-business-jurisprudenc/> [aplūkots 2019. gada 9. janvārī].
13. Pleps J., Pastars E. Vairāk varas tautai – vai diktatūra? Grām.: Pleps J., Pastars E. Saeimas atlaišana. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.
14. Schmidt M. Konkretisierung von Generalklauseln im europäischen Privatrecht. Schriften zum Europäischen und Internationalen Privat-, Bank- und Wirtschaftsrecht. Band 29. Berlin: De Gruyter Recht, 2009.
15. Selznick P. The Moral Commonwealth. Social Theory and the Promisa of Community. Berkeley: University of California Press, 1992.

16. Smiltēna A. Latvijas tiesību sistēma un likumdevēja kritiskās kļūdas. Jurista Vārds, 2013. 12. februāris, 6 (757).
17. Statkus S., Stupins A. *Ultra vires* pieņemtas tiesību normas spēks laikā Satversmes tiesas praksē. Jurista Vārds, 2016. 6. decembris, Nr. 49 (952).
18. Šulmane D. Tiesību normu efektivitātes problemātika un aktualitāte XX un XXI gadsimta tiesību socioloģijā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012.
19. Voermans W. J. Legislation and Regulation. In: Karpen U., Xanthaki H. (eds.). *Legislation in Europe: A Comprehensive Guide for Scholars and Practitioners*. Oxford: Hart, 2017.
20. Wade H. W. R. & Forsyth C. F. *Administrative Law*. 10th ed. Oxford: Oxford University Press, 2009.
21. Wissmann H. *Generalklauseln. Verwaltungsbefugnisse zwischen Gesetzmäßigkeit und offenen Normen*. [b. v.]: Jus Publicum, 2008.
22. Ziemele I. Likumdošanas procesa pilnveidošana: jauna konstitucionāla orgāna piedāvājums. Jurista Vārds, 2017. 7. marts, Nr. 10 (964).
23. [b. a.]. *Metodiskie norādījumi likumu izstrādāšanā un noformēšanā*. Otrais izdevums. Rīga: Saeimas Juridiskais birojs, 1997.
24. [b. a.]. Saeimā izveidota jauna struktūrvienība. Jurista Vārds, 2017. 17. janvāris, 3(957).

Juridiskās prakses materiāli

25. Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra spriedums lietā Nr. 2005-03-0306. Latvijas Vēstnesis, 2005. gada 25. novembris, Nr. 189.
26. Satversmes tiesas 2009. gada 21. oktobra spriedums lietā Nr. 2009-01-01. Latvijas Vēstnesis, 2009. gada 27. oktobris, Nr. 170.
27. Satversmes tiesas 2013. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103. Latvijas Vēstnesis, 2013. gada 28. jūnijs, Nr. 123.
28. Satversmes tiesas 2016. gada 2. marta spriedums lietā Nr. 2015-11-03. Latvijas Vēstnesis, 2016. gada 4. marts, Nr. 45.
29. Satversmes tiesas 2017. gada 26. oktobra spriedums lietā Nr. 2016-31-01. Latvijas Vēstnesis, 2017. gada 27. oktobris, Nr. 214.
30. Satversmes tiesas 2018. gada 21. februāra spriedums lietā Nr. 20171103. Latvijas Vēstnesis, 2018. gada 23. februāris, Nr. 39.
31. Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01. Latvijas Vēstnesis, 2018. gada 13. aprīlis, Nr. 74.
32. Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra spriedums lietā Nr. 2018-10-0103. Latvijas Vēstnesis, 2019. gada 26. februāris, Nr. 40.
33. Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta spriedums lietā Nr. 2018-11-01. Latvijas Vēstnesis, 2019. gada 8. marts, Nr. 48.
34. Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2019. gada 25. februāra lēmums par lietas ierosināšanu pēc pieteikuma Nr. 12/2019.
35. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 11. novembra spriedums lietā *Cantoni v. France*, pieteikums Nr. 17862/91.
36. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 12. februāra spriedums lietā *Kafkaris v. Cyprus*, pieteikums Nr. 21906/04.

37. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Seychell v. Malta*, pieteikums Nr. 43328/14.
38. Valsts prezidenta 2012. gada 12. decembra rīkojums Nr. 7 "Par priekšlikumu izstrādi likumu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai". Latvijas Vēstnesis, 2012. 13. decembris, Nr. 196 (4799).
39. Informatīvais ziņojums "Priekšlikumi ārējo normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai". Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306253> [aplūkots 2019. gada 8. janvārī].
40. Valsts prezidenta 2017. gada 18. augusta vēstule Saeimas Juridiskajai komisijai. Pieejams: <https://www.president.lv/storage/items/PDF/2017/Saeimai%20par%20Rulli18082017.pdf> [aplūkots 2019. gada 8. janvārī].